ÎNMORMÂNTAREA LA PĂDURENI

În Ţinutul Pădurenilor din judeţul; Hunedoara există şi astăzi credinţa că moartea nu apare niciodată pe neaşteptate. Adesea ea este anticipată de anumite semne care „se arată", fie direct celui vizitat, fie neamurilor sau chiar vecinilor. Receptate auditiv sau vizual, acestea sunt interpretate ca premoniţii ce tulbură liniştea sufletească a oamenilor. Dintre cele mai fecvente semne amintim: „urletul câinelui", „cântatul ciuhurezului" (bufniţei), „cântaul găinii cucoşeşte", „pocnetul mobilierului" etc. De asemeni visarea de către cel în cauză sau de către unul dintre apropiaţii săi, dar în relaţie cu respectivul; a unui „uspăţ" (nuntă), sau a unei cămăşi femeieşti cu „ rîndurile pă roşu", este semn vestitor de moarte.

În preajma muribundului, mai ales când omul „zace de mai multă vreme", este mereu cineva prezent, la căpătâiul lui, pentru „a-i ţine lumina", când „îşi dă sufletul, că-i mare păcat să-l laşi să moară fără lumină". În momentele imediat următoare, în familia defunctului se declanşează o suită de acte rituale, ce aduc în atenţie atât străvechile credinţe de sorginte magică cât şi pe cele aparţinând cultului creştin-ortodox.

Respectarea cu sfinţenie a fiecărei practici funerare este în Ţinutul Pădurenilor o adevărată „lege nescrisă a pământului" întrucât în acest fel se asigură integrarea răposatului în „lumea de dincolo", eliminându-se totodată şi posibilitatea revenirii sale nefaste, printre cei vii.

Dată fiind forţa acestor convingeri, imediat după „ieşirea sufletului", trupul şi locul în care s-a petrecut decesul sunt purificate, conform celor mai autentice rigori magice. Mai întâi „se scaldă mortul". Dacă-i bărbat, tot de un bărbat – cel mai adesea se cheamă un om mai sărac, – iar dacă-i femeie, tot de femeie.

Slujba oficiată de preot la scoaterea copârşeului (sicriului) în ocol – Satul Cernişoara Florese din Ţinutul pădurenilor

În satele din partea nordică a zonei, pentru această operaţiune se cheamă două persoane. Apa folosită la *„scăldatul mortului”* este investită cu valoare simbolică (lustrală) fiind capabilă să „cureţe trupul mortului de toate păcatele”. Datorită acestei virtuţi, „apa de la mort” nu poate fi aruncată oriunde ci doar „într-un loc ferit, unde nu calcă oamenii şi nici vitele”, de regulă lângă un gard, întrucât contactul cu ea poate deveni nefast pentru cel în cauză (precauţie în concordanţă cu cele mai arhaice precepte ale magiei simpatetice).

După „curăţirea” simbolică a trupului, răposatul este îmbrăcat cu „haine bune”; adesea acestea sunt pregătite încă din timpul vieţii, iar uneori defunctul, dacă era femeie, cerea familiei să o îmbrace cu o anume cămaşă, cea cu „rândurile” îndrăgite de ea.

Când totul este gata, mortul se aşează pe o laviţă, cu capul spre răsărit, punându-i-se sub el o „pricoiţă” (cergă). Mâinile şi picioarele i se leagă cu aţă de lână sau chiar cu vrej de curpen. Sub laviţă se aşează oala cu care s-a turnat apa la „scăldat”, umplându-se cu nisip. Trupul se acoperă cu o *„pânză de ochi”* confecţionată dintr-o ţesătură albă de cânepă. Tot acum femeile fac şi *„lumina mortului”*, sau *„statul”*, adică o lumânare lungă cât trupul acestuia, folosind aţă de cânepă şi ceară de albine. Când este gata, această „lumină„ se face „colac” (spirală), aşezându-se pe pieptul mortului. De la ea se aprind toate celelalte lumânări care ard pe timpul cât mortul rămâne în casă. Când toate aceste acte rituale au fost finalizate, una-două femei din familie încep „a se cânta” după cel dispărut. Bocetul se face spontan, fără a reproduce un text versificat cu formă fixă.

Colectivitatea sătească este anunţată că „este mort în sat” prin intermediul clopotului de la biserică care se trage într-un anume fel, inconfundabil şi unanim recunoscut. Tot în acest moment femeile din familie şi rudele apropiate îmbracă doliul: cămăşi brodate cu negru, iar bărbaţii umblă cu capul descoperit şi nebărbieriţi.

Pe timpul când defunctul rămâne în casă – două nopţi şi trei zile – el nu se lasă singur, fiind implicat într-o serie de acte cu caracter magic şi religios.

Odată cu venirea serii, rudele, vecinii şi prietenii se strâng la familia respectivă pentru a *„priveghea mortul”*. Cu acest prilej sunt evocate diverse momente din viaţa celui dispărut sau situaţii când acesta a dovedit bunătate, spirit de întrajutorare şi omenie. Cea mai mare parte din timpul privegherii este dedicată însă anumitor „jocuri”, specifice numai priveghiului: *„moara”*, *„ţapul”*, *„calul”*, *„moşul şi baba”*, ca să enumerăm doar câteva, întrucât repertoriul lor este mai bogat, numărând aproximativ 20 de jocuri.

Încăperea unde se află mortul şi urmează a se desfăşura jocurile este pregătită special pentru a primi cât mai multă lume: se scot de aici lucrurile de prisos – masa, patul, „podişorul” (dulapul de vase) –, lăsându-se doar laviţele de jur împrejurul pereţilor.

Unul dintre jocurile cele mai frecvente, dar şi cel mai aşteptat, care antrenează toţi participanţii de la priveghi, cu excepţia membrilor familiei, este *„purecul”*. Interpreţii principali sunt doi feciori: unul, numit „purec”, care stă în mijlocul asistenţei pe un scaun mic, fără spătar şi altul numit „cel cu mişca”. Acesta stă lângă „purec”, în picioare, având în mână o împletitură realizată dintr-o ţesătură de cânepă: „mişca”. Între ei începe un dialog: Cel cu „mişca” (se adresează „purecului”):

– „Suce-te, purece!

Purecul răspunde:

– Nu mă pot! ...

Cel cu „mişca”:

– De ce nu te poţi?

Purecul:

– Să se ducă cutare băiat să o sărute pe cutare fată sau nevastă.

Cel cu „mişca” (învârtind împletitura în mână) urmăreşte ca băiatul vizat să îndeplinească porunca. Acesta se duce şi sărută fata, după aceea revine la loc. Acum *„purecul”* se învârte din proprie iniţiativă, cu scăunel cu tot, ca să vadă altă fată din asistenţă.

Cel cu „mişca” din nou îl îndeamnă:

– Suce-te purece!

Purecul:

– Nu mă pot!

Cel cu „mişca”:

– De ce?

Purecul:

– Să se ducă fata X să sărute pe feciorul sau pe bărbatul Y. În cazul că fata refuză, este ameninţată cu „mişca”, iar dacă totuşi se eschivează este atinsă cu această împletitură, la început mai uşor, apoi mai tare, până când, face ce i se cere. Nu există scăpare. Şi aşa, jocul continuă până se duce fiecare fecior şi fată să sărute cel puţin o dată, persoana recomandată de „purec”. Acest joc poate dura o oră şi chiar mai mult, creând o stare de bună dispoziţie. Datorită lungimii sale el poate fi întrerupt, când îşi fac apariţia în casă, interpreţii mascaţi ai unui alt joc de priveghi: fie *„moara”*, *„calul”*, *„ţapul”* sau altele. Deşi sunt mai scurte ca durată acestea din urmă crează o stare deosebită în rândul asistenţei:teamă, la cei care participă pentru prima dată, haz şi bună dispoziţie, la majoritatea. În aceste momente, încăperea pare că explodează de râsete. Toată lumea parcă a uitat de mort, doar „cântatul după mort” de la miezul nopţii, reaminteşte celor prezenţi că răposatul este pe laviţă. Şi astfel noaptea trece pe neobservate.

Cea de a doua noapte de priveghi este aşteptată cu nerăbdare, mai ales tineri, întrucât au prilejul să se reîntâlnească şi să reînceapă jocurile din seara precedentă, sau să participe altele care n-a mai fost timp, în seara anterioară.

„Aşezarea trupului în copârşeu” (sicriu), reprezintă o altă secvenţă rituală de performarea căreia depind atât statutul defunctului, în viitorul său drum, cât şi integritatea spirituală a familiei şi colectivităţii. Aici se înscriu multitudinea practicilor magice derivate din teama ca mortul *„să nu se întoarcă”* sau *„să se facă strigoni”*. În acest scop se pun în sicriu diverse elemente cu statut simbolic (apotropaic): o coasă, dacă-i bărbat, secere, dacă-i femei, secure sau cuţit

„ca să aibă de lucru în pământ, unde-i lumină ca aici''. Alături de acestea, tot în „copârşeu'', se mai pun: rug de mure, găinaţ, excremente de pisică, o bucată de ţest, „ăstea ca să nu se facă strigoni''. În acelaşi scop, „mortul se arde cu un fier încins după cap sau i se „înfige în inimă câte un corn de furcer (furcă de fier)''.

În câteva dintre satele zonei – Runcu Mare, Muncelu Mare şi Socet – se mai păstrează o altă străveche practică magică: „pusul păpuşilor în copârşeu'', (substitut simbolic al membrilor familiei celui decedat), „câte una pentru fiecare'', numindu-le: „asta-i pentru Ion, asta-i pentru Măria...''. Aceste păpuşi sunt de fapt o legătură alcătuită, prin reunirea unor bucăţele de: „cenuşeri'', găinaţ, mac, usturoi şi leuştean într-un „petec de opreg negru'', legate strâns cu aţă. Obiectele folosite la toaleta mortului sunt şi ele puse în „copârşeu'' – săpunul, cârpa, piaptănul – din aceleaşi considerente de sorginte magică; tot ceea ce vine în contact cu defunctul, capătă valoare nefastă pentru cei vii.

Desprinderea celui mort din mediul său familial este reprezentată prin *„scoaterea copârşeului din casă, în ocol''*. În cadrul acestei secvenţe asistăm la mai multe tipuri de practici – magice şi religioase – care se succed în alternanţă spaţio-temporală. În casă, preotul începe slujba pentru defunct, apoi, patru bărbaţi scot sicriul afară, urmărind să-l ducă „cu picioarele înainte'' şi să spargă oala cu nisip care fusese scoasă de sub laviţă şi aşezată pe prag. „Căsarnicii'' (membrii familiei) rămân toţi în casă, iar un om este mai aproape, închide şi deschide uşa de trei ori, în urma mortului şi doar după aceea îi lasă să iasă şi pe ei din cameră.

Prin intermediul acestor practici se urmăreşte ruperea oricăror legături dintre mort şi lumea celor vii, îndepărtând din ambientul existenţial al familiei orice urmă a prezenţei sale fizice.

În „ocol'' (curte), preotul îşi continuă cuvenita slujbă religioasă, iar la sfârşitul ei, naşul sau unul dintre urmaşii lui, împreună cu neamurile se învârt de trei ori pe lângă „copârşeu'', punând şi câţiva bani pe icoana de pe pieptul mortului. În acest moment câteva femei din neam încep să-l bocească („să se cânte''):

„Dragul meu tatăl meu,
Haidă, tată, în casă iară,
Un-te duci, c-afară-i sară,
Întinde, tată mâinile,
Şi le dă cu neamurile,
Întinde, tată mâna dreaptă,
Şi frumos cu noi te iartă,
Dacă ceva ţi-am greşit,
Iartă-ne la despărţit''.

(Herciu Cornelia,
născută 1925,
comuna Bătrâna)

Urmează *„sfinţirea hainelor, date de pomană''* şi împărţirea lor la cei numiţi, între care, neapărat, celui care a „scăldat mortul''. Un tip aparte de ofrandă îl constituie *„datul găinii peste copârşeu''*; probabil, reminiscenţă a păsării psihopompe. Secvenţa despărţirii ajunge la apogeu în momentul baterii capacului sicriului în cuie.

Mortul, fiind „gata de plecare'', se formează cortegiul, într-o ordine anume, cu mici diferenţe de la sat la sat. În faţă, merg cei doi bărbaţi care duc praporii, apoi preotul şi cantorul, cel care duce crucea (sau stâlpul), carul cu mortul urmat de două femei – una care duce *„oala cu apă''*, din care varsă la fiecare „hodină'' (popas în care preotul citeşte Evanghelia) şi cea care duce *„oala cu mac''* din care presară câte puţin pe tot drumul – urmează neamurile şi ceilalţi participanţi. În timp ce se îndreaptă către cimitir, două-trei femei, rude apropiate, stau în car, alături de sicriu şi bocesc.

Ajunşi la locul de îngropare – cimitir sau o ogradă a familiei – imediat după ce sicriul este coborât din car, carul *„se răstoarnă într-o parte''*. În faţa gropii preotul oficiază din nou, după care sicriul este coborât pe funii în groapă. Preotul aruncă primul pământ pe sicriu, iar după el familia şi groparul. Bocetul cunoaşte în aceste momente accente dramatice, oprindu-se numai atunci când sicriul nu se mai vede. Implantarea însemnului funerar – stâlpul sau crucea – încheie ritualul de înmormântare.

În memoria celui dispărut, familia pregăteşte acasă, *„pomana''*, colaci şi mâncăruri diverse, „de dulce sau de sec'', după cum figurează ziua îngropării în calendarul creştin. Masa se pune în casă sau afară în „ocol'' (curte) în funcţie de anotimp sau de starea vremii. Înainte de intrarea oamenilor la masă, preotul face o *„sfeştanie''* în casa mortului, sfinţind apoi şi pomana. „La ridicatul oamenilor de la pomană'', se dă fiecăruia câte un colac şi o „lumină aprinsă'', în amintirea celui dispărut.

În suita practicilor arhaice de purificare a spaţiului existenţial al celor vii, de imixtiunea malefică a mortului, timp de trei zile de la îngropare, o femeie bătrână, *„tămâiază mormântul''* şi aprinde *„statul''* (ceea ce a mai rămas din lumânarea de lungimea defunctului). Acest act, cu valoare magică, trebuie înfăptuit dimineaţa, în zori.

Deşi în Ţinutul Pădurenilor *„căratul apei la mort''* nu se mai practică decât în unele sate – Goleş, Muncelu Mare şi Socet – obiceiul mai apare totuşi în câteva aşezări dar într-o formă comprimată temporal: toate cele 40 de „ciubere'' (recipiente din doage) cu apă care trebuiau duse câte unul pe zi, la diverşi oameni din sat, sunt cărate acum toate deodată, în a şasea sâmbătă după înmormântare, ca „să aibă mortul să bea, pe lumea cealaltă''.

Tot în răstimpul celor 40 de zile de la deces, familia răposatului are obligaţia de a construi *o punte de lemn* peste un pârâu, „ca să aibă cel plecat punte, să treacă pă lumea ailaltă'' (Inf. Dinga Ion, n. 1904 comuna Muncelu Mare).

La încheierea celor şase săptămâni, când se crede că „sufletul s-a aşezat'' şi „a încheiat marea sa călătorie'', se face o a doua pomană, *„cu carturi''* (vase mici lucrate din doage de lemn).

Familia pregăteşte din nou acasă *„masă de pomenire,* iar la biserică duce un colac mare, *„parastasul”*, pentru a fi slujit de preot. Următoarele pomeniri ale celui dispărut se fac la jumătate de an, *„pomana cu oale”* şi la un an, *„pomana cu blide şi linguri”*. După trecerea anului, răposatul intră în *„cultul strămoşilor”* fiind pomenit la răstimpurile stabilite în calendarul popular al obiceiurilor din zonă: la Crăciun, la Paşte şi la hramul bisericii.

O particularitate a ritualului de înmormântare din Ţinutul Pădurenilor apare când defunctul este un om tânăr. Indiferent dacă el este necăsătorit sau căsătorit, trebuie să *„i se ducă brad”*.

Încă din prima seară a priveghiului, „gazda” din casa mortului „numeşte” doi tineri (de obicei rude) care vor merge în pădure, „să aducă bradul”; tot acum se cheamă şi femeile care vor „cânta bradul”.

În ziua înmormântării, dis-de-dimineaţă, cei doi feciori, având la ei securi, pleacă la pădure, „acolo unde ştiu ei că sunt brazi potriviţi pentru ceea ce le trebuie lor”. Aleg unul dinre aceştia, înalt de şase-şapte metri, „cât să-l poată duce pe umeri”. După ce îşi fac cruce, îl taie, cu mare grijă însă, deoarece nu trebuie să atingă pământul ori să cadă jos; unul dintre feciori „îl ţine”, iar celălalt „îl curăţă” de cetină, până la jumătate.

Când au terminat ei pleacă cu *„bradul”*, dus pe umeri, spre marginea pădurii unde îi aşteaptă grupul femeilor care vor interpreta *„cântecul bradului”*; numărul acestora este totdeauna fără soţ, cinci, şapte, nouă. Ele încadrează *„bradul”*, trei de-o parte şi patru de cealaltă parte a vârfului, pornind astfel spre sat şi cântând *„bradul”* de „răsună dealurile şi văile”.

O sinteză a întregului praxis ritual de sacrificare a „bradului funerar” este redată în versurile cântecului:

„Cetină de bradu,
Ce te-ai d'oblecitu,
Din codru-ai pornitu,
– Eu n-aş fi pornitu,
Dar eu am avutu
Un frate juratu
Şi-ăla şi-o mânatu
Doi voinici din satu,
Cu două topoare
Jos să mă doboare.
Jos mă doborâră
Şi mă curăţară,
Pe umeri mă luară
Şi cu mini plecară
Pe-o rară cărare,
Pe-o rază de soare:
Raza soarelui,

„Datul găinii peste copârşeu”, act ritual care aduce în atenţie funcţia psihopompă a păsării ce trebuie să conducă sufletul defunctului spre „lumea de dincolo”
– Satul Cernişoara Florese din Ţinutul Pădurenilor

Culmea dealului,
Pe-un deluț frumos
Către sat în jos.
Când s-apropiară
În cale-mi veniră
Cinci neveste'nalte,
*Frumos „câștigate''**
Cetina mi-o luară,
Frumos mi-o cântară,
Un'e s-abătură?
Unde fu strânsură,
La vraniță aleasă,
La fratele-acasă,
Aco'mă băgară
Și jos mă lăsară,
Frumos mă'nfloriră
Cu flori din grădină.
Mă plâng, mă suspină,
Cu flori de fonfiu,
De-amar să le fiu''.

(Inf. Vlad Valeria, n. 1921, comuna Cerbăl, „a lu Cioacă'')

*Frumos câștigate – frumos gătite

Ajunși la gopodăria mortului, feciorii rezeamă „bradul'' cu vârful de streașina casei, pentru a fi împodobit; misiunea revin fetelor. Ele leagă de crengile *„bradului''* ciucuri de lână colorată în roșu, „vânăt'', „floarea piersicului'' (ciclamen) etc.; mai nou se folosesc panglici colorate din mătase sau chiar fâșii din hârtie creponată. Sub cetină, ele leagă *„cișcineul''* – un batic roșu din cașmir purtat numai de fete în sărbători, iar la vârf un clopoțel. În timp ce fetele împodobesc „bradul'' femeile interpretează un alt fragment, specific acestui moment:

„Cișcineu rotat,
Grecul de te-o dat,
Rău te-o blăstămat:
Să stai sus în brad,
Vântul să te bată,
Soare să te ardă,
Fața ți să piardă,
Ploaia să te ploaie,
Fața ți se moaie''

Pe drumul către cimitir *„bradul''* deschide cortegiul funerar: femeile care-l cântă, merg înainte, două dintre ele ținând cu mâna de cetina sa.

Când se apropie de intrarea în cimitir, doar în satele părții sudice a zonei, ele încep să cânte un cântec ritual, cunoscut sub numele: *„Fi progadie făloasă'':*

„Fi progadie făloasă,
Că ți-aducem floare aleasă:
Nu vine să înflorească,
Ci vine să putrezească''.

(Inf. Bobora Evuța, n. 1942, satul Hășdău)

În final, o dată cu înhumarea defunctului, *„bradul''* se implantează la căpătâiul acestuia, alături de stâlpul sau crucea, rămânând astfel, să amintească obștii, că cel dispărut, a murit înainte de vreme.

Doina DASCĂLU
Muzeul Satului București

Brad funerar împodobit cu chicoți și cișcineu la mormântul unei tinere femei.
– Satul Runcul Mare din Ținutul Pădurenilor